

який потрібно не тільки оберігати, а й відкривати і для себе, і для світу. Своїми науково-популярними студіями краєзнавець повертав з глибин минулого імена видатних українських діячів, які своєю діяльністю прислужилися рідному народові. Цим самим Анатолій Дублянський як свідомий українець став сівачем на духовній ниві, виховував, піднімав і оберігав національну свідомість українства – корінного населення Західної Волині.

¹ Рожко В. З Богом і Україною в серці / В. Рожко // Народна трибуна. – 1994. – 11 лист.

² Силуок А. Спомини А. Дублянського, митрополита УАПЦ в Західній Європі про Волинь, про своє життя / А. Силуок // Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк : Вежа, 1996. – Т. 1. – С. 419; Силуок А. Дублянський Анатолій Захарович / А. Силуок, О. Вернидубов // Краєзнавці України (Сучасні дослідники рідного краю): Довідник. – К., Кам'янець-Подільський : ОІУМ, 2003. – Вип. 1. – С. 65.

³ Кінд-Войтюк Н. В. Краєзнавець Волині і церковний діяч Анатолій Дублянський / Н. В. Кінд-Войтюк // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВДУ імені Лесі Українки. – Луцьк, 2001. – Вип. 6. – С. 123-127.

⁴ Сташенко Н. Анатолій Дублянський на тлі доби. Штрихи до життєпису / Надія Сташенко // Волинський музей : історія і сучасність : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 18 – 19 трав. 2004 р. / Волин. обл. рада, Волин. краєзн. музей. – Луцьк : М П «Пульс», 2004. – С. 126-132.

⁵ Колосок Б. Зигзаги долі митрополита Анатолія Дублянського / Б. Колосок // Волинь. – 2002. – 19 лист.

⁶ Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк : Вежа, 1996. – Т. 1. – С. 421.

⁷ Там само.

⁸ Кінд-Войтюк Н. В. Вказана праця. – С. 125.

⁹ Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк : Вежа, 1996. – Т. 1. – С. 423.

¹⁰ Дублянський А. Луцьк : Історичний нарис / Анатолій Дублянський. – Луцьк : Накладом Романа Клоца, 1934. – 32 с.

¹¹ Там само. – С. 3.

¹² Там само. – С. 3–4.

¹³ Роде наш красний... Волинь у долях краян і людських документах. – Луцьк : Вежа, 1996. – Т. 1. – С. 433.

¹⁴ Наш світ. – 1935. – Ч. 1. – С. 11–12.

¹⁵ Там само. – 1935. – Ч. 2. – С. 11–12.

¹⁶ Там само. – 1935. – Ч. 3. – С. 10.

¹⁷ Там само. – 1935. – Ч. 5. – С. 10–12.

¹⁸ Там само. – 1936. – Ч. 3. – С. 17–18.

¹⁹ Там само. – 1935. – Ч. 2. – С. 11.

²⁰ Дублянський А. Пізнаймо Волинь / А. Дублянський // Українська нива. – 1936. – 23 лип.; Кінд-Войтюк Н. В. Вказана праця. – С. 124; Сташенко Н. Вказана праця. – С. 128.

²¹ Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Рівне / А. Дублянський // Українська нива. – 1936. – 23 верес.

²² Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Олика / А. Дублянський // Українська нива. – 1936. – 1 листопа.

²³ Дублянський А. Пізнаймо Волинь. Кременець / А. Дублянський // Українська нива. – 1936. – 15 листопа.

²⁴ Волинське слово. – 1937. – 10 люта.

²⁵ Там само. – 1937. – 22 верес.

²⁶ Там само. – 1937. – 16 жовт.

²⁷ Церква і нарід. – 1936. – Ч. 11. – С. 355 – 361.

²⁸ Там само. – 1938. – Ч. 24. – С. 988 – 990.

²⁹ Там само. – 1936. – Ч. 11. – С. 360.

³⁰ Там само.

³¹ Там само. – С. 361.

³² Там само. – 1938. – Ч. 24. – С. 988 – 990.

³³ Шлях. – 1939. – Ч. 3. – С. 11 – 12.

³⁴ Там само. – 1939. – Ч. 4. – С. 9 – 10.

³⁵ Там само. – 1939. – Ч. 5. – С. 1 – 3.

³⁶ Там само. – 1939. – Ч. 6. – С. 6.

Summary

*Oleksandr Gavryliuk
(Lutsk)*

Anatolij Dublianski – a Researcher and Populariser of Volyn History and Artifacts

The article characterizes the life activity of Anatolij Dublianski (1912-1997), a famous public figure and local history expert, who dealt with the investigation and popularization of the facts about the past of the Volyn region and its cultural heritage in the in-between-the-wars period. The topics and content of his country study articles were analyzed too. It was found out that most of the articles appeared on the pages of the local mass media means such as «Наш світ» (Our World), «Українська нива» (Ukrainian Field) – «Волинське слово» (Volyn Word) and «Церква і нарід» (Church and People). It was pointed out that the materials published by A. Dublianski were unique and valuable. It was underlined that the published articles were of the great importance for the Ukrainians of the Western Volyn. They helped them to open their unknown history pages, to discover their historical artifacts, and to strengthen their national identity as a native population of the region.

Key words: Anatolij Dublianski, Volyn, articles, history, cultural heritage.

УДК: 94(477) „19”

*Валерій Шайкан
(Кривий Ріг)*

УТВЕРДЖЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ В ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1943 – 1944 РР.

Стаття присвячена висвітленню засобів насадження більшовицької ідеології серед населення західних областей України. Розкривається вплив каральних органів і збройних сил у встановленні радянської влади.

Ключові слова: пропаганда, преса, агітація, боротьба, НКВС, ВКП(б).

Поразка гітлерівців під Сталінградом склала передумови визволенню українських земель від окупантів і процесу відновлення радянської влади в Україні. В нових умовах це потребувало для влади ідеологічного забезпечення, підтримки заходів сталінського режиму місцевим населенням.

Одним з перших кроків на цьому шляху було викриття злочинів військ вермахту, окупаційної адміністрації та їх пособників і широке оприлюднення матеріалів розслідувань. З цією метою 5 березня 1943 р. постановою ЦК ВКП(б) була утворена Надзвичайна державна комісія зі встановлення і розслідування злочинів німецько-фашистських загарбників і їх пособників та спричинених ними збитків громадянам, колгоспам, громадським організаціям СРСР та затверджене положення про цю Комісію. Постанова передбачала, що на місцях мають бути утворені республіканські, крайові та обласні комісії. До їх складу як голови комісії входили перші секретарі ЦК, крайкомів, обкомів ВКП(б), КП(б)У, чим забезпечувалося ідеологічне спрямування діяльності цих органів. Членами комісії мали бути також голови раднаркомів, облвиконкомів або їх заступники, начальник управління НКВС та по 1-2 члени з місцевих представників. Таким чином, постанова забезпечувала їй участь у розслідуваннях представників репресивно-каральних органів, що не залишало сумнівів про повноваження і наслідки роботи комісії. Вони були покликані визначити збитки, завдані СРСР і скласти відповідні документи. За час роботи комісією було розглянуто 54 тис. актів і понад 250 тис. протоколів, опитувань свідків та заяв про звірства фашистів¹. До збитків, звичайно, відносилися не тільки ті, що були спричинені безпосередньо окупантами, але й ті, що зазнала держава під час евакуації, знищуючи те, що не могло бути вивезене. Оприлюднення через засоби масової інформації матеріалів комісії збурювало українську громадськість, підсилювало ненависть до окупантів, що знаходило вихід у підтримці заходів радянської влади.

У цивільному житті пріоритетним напрямком пропаганди стала тема визволення від німецьких окупантів радянської території. Військова тематика в засобах масової інформації, як і раніше, переважала, але її тональність стала більш оптимістичною. На зміну тривожним зведенням «Радінформбюро» прийшли радісні звістки про чергові перемоги Червоної армії, визволення нею міст і сіл України. Особливо виразно це відбилося в радянському політичному плакаті 1943-1944 рр. Тема закликів до оборони Батьківщини змінилася на тему наступу і звільнення радянської землі від ворога. Так, центральною фігурою плаката «За Родину-мать!» було зображення жінки в червоному вбранні, що пригортає до себе дитину зливається з кольором червоного прапора, що символізувало

єдність комуністичної ідеології з образом Батьківщини. На передньому плані війни Червоної армії різних національностей зі зброєю в руках сповнені рішучості розгромити ворога. Образи Батьківщини з прапором у руці і червоноармійців вдало передають динаміку руху вперед — до перемоги. Радість визволення від окупантів передана на плакаті з зображенням селянина і селянки з дитиною на руках перед портретом Сталіна. Внутрішнє переживання сім'ї передано через фон кімнати де перебувають селяни. Крізь вікно видно радянських солдатів з червоним прапором. Цей плакат, підсилений словами вдячності Сталіну, мав викликати емоційне піднесення, віру в майбутнє. Впевненість у перемозі виражав плакат «На Запад!» Його центральною фігурою був воїн Червоної армії, що збиває прикладом з берези дошку з дорожовказом «на схід». Розколота дошка символізує крах завоєвницьких планів гітлерівців, а напис на плакаті показує, куди має повернутися війна. Крах гітлерівських планів переданий на плакатах, виконаних в карикатурному жанрі «Урок немцям» і «На дніпровських позиціях гитлеровці намеревались прочно держатися».

Плакати такого плану були досить поширеними в період наступу Червоної армії і відбивали всю безнадійність становища окупантів та їх чергові поразки, про що красномовно свідчать написи на плакатах.

Разом з тим сталінське керівництво розуміло, що відновлення комуністичного режиму в Україні, незважаючи на ненависть місцевого населення до гітлерівців, неминуче буде ускладнене через ментальність українців, в основі якої лежить свободолюбивий характер нації, що засвідчував широкий національно-визвольний рух, який розпочався з виникненням війни. Було також відомо, що вістрям своїм цей рух спрямований проти радянської влади, чого не приховували ватажки націоналістів різних спрямувань. Отже, події, що розгорталися, вимагали певної корекції ідеологічних засад боротьби з обох сторін.

Документами, що засвідчували зміни пріоритетів в ідеологічній роботі радянської влади були постанови ЦК ВКП(б), рішення пленуму ЦК КП(б)У. Так, 27 вересня 1944 р. було прийнято зразу два таких документи. Перший – «Про недоліки в політичній роботі серед населення Західних областей УРСР». Він пропонував ЦК КП(б)У і обкомам розгорнути політичну роботу в масах, особливо на селі, спрямувати роботу на зміцнення радянських порядків і дисципліни, зобов'язував парторганізації проводити через пресу розвінчання націоналістів, як найзапекліших ворогів радянської влади, залучати інтелігенцію до державного і культурного будівництва, передбачалося направити для роботи в західних областях України необхідну кількість підготовлених працівників науки і

культури зі східних областей». Другий документ – постанова ЦК ВКП(б) «Про заходи допомоги Українській РСР у справі покращення масово-політичної і культурно-просвітницької роботи» був спрямований на кадрове забезпечення виконання завдань, поставлених попередньою постановою. Передбачалося відкрити річну партійну школу для підготовки і перепідготовки секретарів міськкомів і райкомів партії з контингентом 700 осіб, комсомольське відділення при школі мало складатися зі 150 осіб і готувати секретарів обкомів, міськкомів і райкомів ВЛКСМ. Контингент річної пропагандистської школи мав включати 600 слухачів. На шестимісячних обласних курсах підготовки секретарів первинних партійних організацій і комсомольських працівників повинні були пройти підготовку 2400 осіб. Крім того, передбачалося збільшити штат відділів пропаганди, направити на постійну роботу в західні області УРСР кваліфіковані пропагандистські кадри тощо. Для допомоги у відбудові культурно-освітніх закладів були дані доручення ряду союзних міністерств. Прийняті рішення слугували основою для подальшої роботи республіканської партійної організації. Через два місяці 22-24 листопада 1944 р. відбувся пленум ЦК КП(б)У, який обговорив питання про хід виконання постанови ЦК ВКП(б), в якій відзначалися недоліки в політичній роботі серед населення західних областей України. Як витікає з резолюції пленуму, лейтмотивом всіх його рішень була боротьба проти українських націоналістів. У прийнятих 15 пунктах рішень, 8 спрямовані або нагадують про необхідність такої боротьби. Отже, ціла низка найвищих партійних документів підтверджує, що визволення України від гітлерівських окупантів було тісно пов'язане з боротьбою проти українського національно-визвольного руху, що стало пріоритетним напрямком внутрішньої політики.

Певні складнощі виникали і в зв'язку з тим, що українське суспільство було розколоте навпіл. Частина українців була мобілізована до Червоної армії або була евакуйована в радянський тил і боролася проти німців під керівництвом ВКП(б), інша частина – та, що залишилася на окупованій території, добровільно, чи в силу обставин, примкнула до націоналістичного руху і боролася за самостійну Українську державу як проти німців, так і проти радянської влади. Як вважає Я.Сватко, у війні Сталін використав збройну силу СРСР для викоринення української самостійності, це змушує визнати, що українці в радянській армії були знярядом чужої національної волі⁴. Дії збройних формувань УПА довели, що ОУН має серйозні наміри боротися за самостійність українських земель від будь-якого окупанта, тому радянське керівництво, розгортаючи наступ проти німецької армії, одночасно проводило широку антинаціоналістичну

пропагандистську кампанію. Прикладом може слугувати листівка, опублікована 25 червня 1943 р. в газеті «Радянська Україна». Її зміст зводився до того, що націоналізм не є виразником інтересів українського народу, а являється пособником німецьких загарбників⁵. Ця теза стала провідною у всіх антинаціоналістичних заходах більшовицької влади. Будь-якою ціною поєднати націоналізм з найзапеклішим ворогом людства – нацизмом – було завданням радянської пропаганди. Тим самим переслідувалася мета позбавити національно-визвольний рух підтримки широких мас населення, викоренити з їх свідомості саму ідею утворення самостійної держави, яка могла стати прикладом для інших народів СРСР і привести до падіння сталінського тоталітарного режиму. Отже, для радянської влади боротьба з українським націоналізмом була природною реакцією самозбереження, боротьбою за виживання і в цих умовах вона не нехтувала будь-якими засобами. Яскравим прикладом такої політики було звернення Президії Верховної Ради УРСР до українського народу 12 січня 1944 р. В ньому говорилося: «Дорогі товариші, робітники, селяни, інтелігенція! Ваш ворог не тільки німецькі розбійники. Ваш ворог – згряя німецько-українських націоналістів. Всілякі оці бандери, мельники, бульбівці, запродавшись Гітлеру, допомагають йому уярмлювати наш народ, нашу Україну»⁶. Подібні заклики були розповсюдженими засобами масової пропаганди, але мали мізерний вплив на українську спільноту. Не дрімала й гітлерівська контрпропаганда. Щоб викликати в українців ненависть до «совєтів», німці видали т. зв. наказ Л.Берії та Г.Жукова за № 0078/42 від 22 червня 1944 р. Ним нібито передбачалося виселити у віддалені райони СРСР всіх українців, що проживали на окупованій гітлерівцями території⁷. Оскільки в роки Великої Вітчизняної війни окупованою була вся територія України, то мова йшла б про покарання всієї багатомільйонної нації. Наказом «передбачалося» провести виселення після того, як буде зібрано врожай і віддано державі для потреб Червоної армії. Акція начебто повинна була бути проведена раптово і вночі, «щоб не дати схватися одним і не дати знати членам його сім'ї, котрі знаходяться в Червоній Армії». Таке застереження було не випадковим, зважаючи на те, що мільйони українців в цей час перебували в Червоній армії. Наказ «вимагав» також встановлення жорсткої цензури над листуванням червоноармійців-українців і спостереження за ними. Цензурній перевірці підлягали і особисті листи громадян. З довідки про настрої населення за вересень 1944 р. видно, що з 138 тис. перевірених листів жителів Ровенської області не виявлено жодного факту негативних політичних настроїв⁹. Населення, знаючи методи роботи спецорганів, намагалося не наражатися на їхні каральні дії. Війська Червоної Армії, приступив-

ши до визволення українських земель від гітлерівців, іноді поводилися на звільненій території наче завойовники. З архівних документів видно, що після звільнення м. Артемівська Сталінської області, 6 вересня 1943 р. протягом 6-ти днів у місті не вщухало мародерство і тільки втручання міськкому КП(б)У і міськвиконкому та звернення до начальника гарнізону ст. лейтенанта Суйбеля допомогли встановити порядок¹⁰. Подібне ставлення визволителів до своїх громадян не могло не викликати обурення і несприйняття повернення радянської влади. Так, з довідки про стан організаційної, масово-політичної і господарської роботи в Київській області витікає, що по лісах переховуються багато «німецьких запродавців», які ведуть серед населення ворожу роботу: розпускають чутки, що німці швидко повернуться, що комуністи будуть знову забирати хліб, як у 1932/33 рр., що євреї знову заберуть владу до своїх рук і т.п. У Васильківському районі поширеними були чутки, що червоноармійців, котрі були в німецькому полоні, б'ють і катують. Були й відверті відмови служити в Червоній армії. В тому ж районі громадянин Дьяченко заявив на призивній комісії: «Розстріляйте мене, але я служити в Червоній Армії не буду»¹¹. Масового характеру набуло ухилення від призову на службу до лав Червоної армії. У Волинській області, за повідомленням секретаря обкому КП(б)У Профатілова, свідомо ухилилися від мобілізації 1695 осіб. Подібна ситуація спостерігалася і в Ровенській області. В інформації про стан роз'яснювальної роботи серед населення від 25 березня 1944 р. говорилося: «В деяких селах Мізочського району Ровенської області до цього часу націоналісти орудують. Вони повністю мобілізували і відвели в ліс все чоловіче населення у віці від 16 до 50 років. На призивний пункт райвійськкомісаріату з сіл Дерман, Клокоти, Білашів не з'явилося жодного військовозобов'язаного»¹³. В цій області відчувався серйозний вплив української і польської націоналістичних ідеологій і серед частини населення, яка намагалася бойкотувати заходи радянської влади. Так, вчитель В.Поколь з м.Острога відмовився вести уроки в польській школі, заявляючи, що зневажає польських дітей. Навпаки, учні польських шкіл № 3 і № 8 відмовилися вивчати українську мову, вказуючи, що то мова бандерівців¹⁴. Польське населення також з недовірою ставилося до радянської влади, хоча й бачило в ній визволителя від німецького варварства, проте поляки говорили, що все-таки їм було краще при польському уряді¹⁵. Поляки вважали західні області України своєю територією, адже ці землі майже 20 років до початку Другої світової війни належали Польщі і вони сподівалися на повернення свого панівного становища.

Не дрімала і пропагандистська служба націоналістичних формувань. Зі звітів політичних ре-

ферентів дізнаємося про напрямки їх діяльності у цей час. Політреферент Західних груп («УПА-Захід») Буйний повідомляв у звіті 25 січня 1944 р.: «Проца цілого політичного апарату йшла в напрямку підготовки населення до приходу більшовиків. Підготовка йшла двома напрямками: Пропагандисти вели серед населення усвідомлюючу роботу, де вияснявали, що несуть більшовики, що роблять при відступі німаки та як населення має відносно цього поводитися»¹⁶. Також повідомлялося про поширення серед населення до 800 листівок, проведення мітингів і читку лекцій на актуальні теми.

Активно використовувалися в пропагандистських цілях радянськими спецорганами показання арештованих, або тих членів ОУН, хто добровільно здався владі. Як приклад, у вироку військового трибуналу військ НКВС Українського округу від 26-27 квітня 1944 р. зазначено, що в Житомирській області з'явився представник центру ОУН «Сокіл», він же «Володя», являвся агентом СД-гестапо, за завданням гестапо проводив націоналістичну діяльність». Такі свідчення часто добувалися під час слідства силовими методами для того, щоб скомпрометувати національно-визвольний рух і його ватажків в очах громадськості. У такий спосіб доводилася причетність ОУН до гітлерівської Німеччини, спотворювалися істинні завдання руху.

У боротьбі з націоналістичними формуваннями активно використовувалися радянські партизанські загони і з'єднання. І.Білас приводить зміст радіограми № 991 на ім'я Вершигори – командира партизанської дивізії ім. С.Ковпака за підписом М. Хрущова. В ній сказано, що виходячи з бойового досвіду дивізії, вона не розформовується, а передається у підпорядкування НКВС для продовження боротьби з «німецько-українськими» націоналістами. Цій радіограмі передував лист наркома внутрішніх справ України Рясного за № 2070 від 20 вересня 1944 р., в якому він пропонував створити з партизанів спеціальні загони для боротьби проти націоналістів. Отже, партизани ставали знаряддям каральних органів і змушені були виконувати не властиві їм функції. Щоб показати свою активність у боротьбі з «бандитами», а інакше націоналістів радянська влада не називала, партизани часто переслідували і затримували мирних селян і передавали їх до рук правоохоронних органів. Не рідкими були випадки, коли партизани грабували місцеве населення, займалися пияцтвом і т.п. Уповноважений ЦК КП(б)У Нижник у донесенні про стан справ в Копечанському районі Тернопільської області 21 квітня 1945 р. писав: «Слід звернути увагу на партизанський загін (Ковпаківці), котрий непогано громить банди, але постачання їх не налагоджено, постачаються за рахунок населення, допускають мародерство, пияцтво та

інші незаконні дії. Від селян є багато скарг»²⁰. Зауважимо, що такі дії партизанів, які знаходилися у підпорядкуванні органів НКВС, мали місце вже після прийнятої ЦК КП(б)У постанови 10 січня 1945 р. «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в Західних областях України», що наводить на думку про навмисне тероризування місцевого населення. В постанові прямо говорилося про порушення законності: «Мали місце цілковито неприпустимі випадки, коли окремі бійці і офіцери НКВС і НКДБ, не розібравшись, застосовують репресії – палять хати і вбивають без суду окремих громадян, котрі зовсім непричетні до бандитів, чим дискредитують себе і органи радянської влади»²¹. Разом з тим, в документі зовсім нічого не говорилося про притягнення до відповідальності винуватців злочинів, що вчинялися щодо мирного населення. Очевидно, влада визнавала їх як побічний фактор боротьби проти націоналізму, а з іншого боку, це свідчило про ставлення до українського населення радянської влади. Постанова свідчить про неприховане бажання більшовиків ототожнити національно-визвольну боротьбу українців з нашествиям гітлерівських окупантів: «Необхідно більш рішуче викривати українсько-німецьких націоналістів в пресі «як агентів і пособників німців» – говорилося в документі.

Радянські спецоргани широко використовували й інші, підступні, методи боротьби. Вони створювали так звані групи спеціального призначення, які під виглядом окремих підрозділів націоналістів нападали на мирні українські села, знищуючи господарства, вбиваючи жителів. Такі акції неодмінно приписувалися повстанцям з метою підірвати довіру до них серед населення, знищити соціальну базу підтримки і поповнення самостійницького руху. Представники таких груп поступово втиралися в довіру і проникали в ОУН під виглядом боївків «СБ» (служби безпеки), виявляли і знищували провідників, командування УПА²³. Як свідчить листівка-відозва СБ, підготовлена в травні-червні 1944 р., керівництво ОУН знало про це і попереджало населення про можливі провокації. Так, у п. 4 відозви говорилося: «Н.К.В.Д. стрибки чи спеціальне організовані групи бандитів, під маркою УПА грабують населення чим хочуть викликати ненависть населення до УПА і розірвати той таємний зв'язок, який існує з УПА». Про ці події колишній учасник УПА Д.Лавренюк писав у своїх спогадах: «Це були часи, коли агенти МДБ стали проникати в підпільну організацію і спокійно виловлювати всіх кращих людей і ще під маркою повстанців з тризубами на шапках убивали цілі сім'ї і кидали в криниці, потім казали, що це бандерівці робили. Цю саму участь і постигла сім'я мого шановного Васи...». Але спецгруп і

партизанських загонів не вистачало для боротьби з націоналістами. До того ж вони завдавали збитків Червоній Армії: нападали на окремі підрозділи, солдатів, сержантів, офіцерів. За період з 7 січня по 2 березня 1944 р. було зафіксовано 200 таких нападів на військових 13 армії 1-го Українського фронту. Під час одного з них був смертельно поранений командувач фронтом генерал армії Ватутін. Тому на боротьбу з націоналістами були кинуті регулярні війська Червоної Армії та війська НКВС. Була виділена з резерву фронту кавалерійська дивізія, 20 броньовиків, 8 легких танків²⁶. Втягування у бої з повстанцями стримували темпи визволення України від гітлерівців і приводило до зростання жертв серед червоноармійців. За уточненими даними В. Ю. Короля, під час визволення України протягом січня 1943 – жовтня 1944 рр. втрати Червоної Армії становили 3 млн. 492 тис. 448 осіб²⁷. Звичайно, головних втрат вона зазнала на фронті у боях з гітлерівцями, але й були серед них втрати в боях з націоналістичними формуваннями. Непокоїла політвідділи РСЧА і націоналістична пропаганда. Тому 16 травня 1944 р. Політуправління 1-го Українського фронту видало директиву за № 9395, в якій йшлося про вивчення політорганми настроїв червоноармійців. В індивідуальних бесідах комсомольці і комуністи повинні були «прощупувати» настрої бійців і доповідати керівництву. Це свідчило про певну занепокоєність моральним станом бійців, сумніви в ефективності власної політико-виховної роботи. Директива не була чимось новим, вона була проявом застосування системи доносництва, яка була притаманна радянському суспільству в 30-ті роки і тому сприймалася як природне явище.

Таким чином, з початком визволення українських земель від гітлерівських окупантів, поряд зі стратегічною метою – розгромом загарбників, радянська влада спрямувала зусилля на проблему відновлення і утвердження панівного становища більшовицької ідеології, що вимагало певних змін акцентів і додаткових зусиль. Боротьба з українським національно-визвольним рухом стала пріоритетним напрямком у пропагандистській роботі в Україні. Головною метою радянської пропаганди було довести ідеологічну спорідненість українських націоналістів з німецькими нацистами. У виборі засобів боротьби з націоналізмом радянська влада віддавала перевагу силовим методам, залучаючи каральні органи і регулярні війська, часто використовуючи провокації, способи фізичного і психологічного тиску на населення. Безкарність навіть визнаних владою злочинів свідчила про упереджене ставлення радянського керівництва до українського населення, що пережило німецьку окупацію.

¹ О работе Чрезвычайной Государственной Комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков 5 марта 1943 г. // КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Изд. Девятое, доп. и испр. М., Политиздат, 1986. – Т. 7. – С. 369.

² О недостатках в политической работе среди населения Западных областей УССР. Постановление ЦК ВКП(б) 27 сентября 1944 г. // Там само. – С. 526-531.

³ О мерах помощи Украинской ССР в деле улучшения массово-политической и культурно-просветительной работы. Постановление ЦК ВКП(б) 27 сентября 1944 г. // Там само. – С. 524-525.

⁴ Сватко Я. Великая Отечественная война и Украина: мухи отдельно, котлеты отдельно. Феномен Бандерофобии в русаком сознании. Укр. Вид. Спілка. – К, 2007. – С. 32.

⁵ Листівка газети «Радянська Україна»// Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні/ Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – С. 616.

⁶ Із звернення Президії Верховної Ради УРСР 12 січня 1944 р. // Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні/ Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові, Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. – С. 619.

⁷ http://www.geocities.com/ua_ukraine/ukraynarus100/html.

⁸ Там само.

⁹ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 318, арк. 1.

¹⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 161, арк. 24-25.

¹¹ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 158, арк. 11-12.

¹² ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 23, спр. 920, арк. 20.

¹³ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 317, арк. 22.

¹⁴ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 301, арк. 8.

¹⁵ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 301, арк. 13.

¹⁶ ЦДАВОВУ. Ф. 3836, оп. 1, спр. 7, арк. 1.

¹⁷ ЦДАГОУ. Ф. 166, оп. 3, спр. 153, арк. 2.

¹⁸ Білас І. Протистояння. До 50-річчя УПА // Визвольний шлях. 1993. Кн. 4, квітень. – С. 401.

¹⁹ Білас І. Протистояння. До 50-річчя УПА // Визвольний шлях. 1993. Кн. 4, квітень. – С. 401-402.

²⁰ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 46, спр. 395, арк. 118.

²¹ ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 190, спр. 29, арк. 3.

²² ЦДАГОУ. Ф. 1, оп. 190, спр. 29, арк. 4-5.

²³ Білас І. Протистояння. До 50-річчя УПА // Визвольний шлях. 1993. Кн. 4, квітень. – С. 402.

²⁴ Матеріали та документи Служби безпеки ОУН(Б) у 1940-х рр. / Зібрали й упорядкували О. Є. Лисенко та І. К. Патріляк. Відповід. ред.- д. і. н. С. В. Кульчицький. – К: НАН України Інститут історії України, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, 2003. – С. 157.

²⁵ Спогади учасника УПА Лавренюка Д. Л. – Архів автора.

²⁶ Муковський І., Лисенко О. Українська повстанська армія та збройні формування ОУН у Другій світовій війні // Воєнна історія №5-6, 2002. – С. 25.

²⁷ Король В. Ціна перемоги: розвінчування міфів. Уточнені дані про наші втрати // Вітчизна. – 1997. – № 5-6. – С. 112.

²⁸ Гриневич В. А. До питання про діяльність ОУН у Червоній Армії в роки Другої світової війни // Сторінки воєнної історії України: 36. наук. праць. Вип. 2. – К., 1998. – С. 212.

Summary

Valery Shaykan
(Kryvyi Rih)

Bilshovyk Ideology's Establishment in the Western – Ukrainian Lands at the Initial Stage of the Second World War (September, 1939 – June, 1941).

The article is devoted to the enrichment methods Bilshovyk ideology among the population of Ukraine's Western regions. The influence on the punishment bodies' organs and armament forces at the establishment of the Soviet authority is revealed.

Key words: propaganda, mass media, agitation, struggle, People Commissariat of Internal affairs, Union Communist Party of Bilshovyks.

УДК: 94(477)

Нестор Мизак
(Чернівці)

ДИВІЗІЯ «СС-ГАЛИЧИНА»: ДО І ПІСЛЯ БРОДІВ (1944–1953 рр.)

У статті висвітлюється невідома сторінка переходу вояків дивізії «СС-Галичина» на бік визвольних сил ОУН, УПА після поразки під Бродами 1944 р.

Ключові слова: Українська Самостійна Соборна Держава, дивізія «СС-Галичина», дивізійники, УПА, ОУН, Український центральний комітет (УЦК), Броди, боївки УПА, повстанці, НКВС, НКВД, МДБ.

У боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу (УССД) у лавах УПА у 1944-1945 рр. полягла велика кількість вояків з «левиками» на петлицях – воїнів дивізії «СС-Галичина».

Загальновідомо, що в Українській повстанській армії брали участь українці – вояки різних армій: польської, російської (радянської), румунської, німецької та інших. Однак вивченню цієї проблематики недостатньо приділяється увага в сучасній історичній науці. Дослідники часто торкаються її лише побічно в контексті вивчення окремих аспектів боротьби ОУН, УПА. Вояки ж УПА, незважаючи на те, з яких формацій вони походили, вславилися на полі бою за українську незалежну державу. Пристала до них і частина вояків дивізії «СС-Галичина».

У запропонованій статті ставимо за мету привернути увагу дослідників на необхідність всебічного вивчення участі дивізійників у боротьбі за УССД на боці ОУН, УПА.

Джерельною базою даної публікації є архівні матеріали ОУН, Державного архіву Тернопільсь-